

Wojciech Piłat

Obserwacja psychiatryczna w zakładzie leczniczym a zasada prawdy materialnej i zasada domniemania niewinności

Studia Prawnoustrojowe nr 23, 5-13

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuły**Wojciech Pilat**

Izba Adwokacka w Olsztynie

**Obserwacja psychiatryczna w zakładzie
leczniczym a zasada prawdy materialnej
i zasada domniemania niewinności**

Jeżeli w toku postępowania zachodzi uzasadniona wątpliwość co do stanu zdrowia psychicznego oskarżonego¹, wówczas prokurator (na etapie postępowania przygotowawczego) albo sąd (na etapie postępowania sądowego) może zasięgnąć opinii co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów. Podstawą powołania biegłych psychiatrów jest art. 202 § 1 k.p.k.² Warunek ten podyktowany jest faktem, iż każda opinia psychiatryczna musi być wynikiem dyskusji co najmniej dwóch osób tworzących zespół. Zaobserwowanie zakłóceń zdrowia psychicznego nie jest bowiem wynikiem badań laboratoryjnych, lecz subiektywnej oceny stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, która oparta jest na głębokim doświadczeniu biegłych lekarzy psychiatrów. Oznacza to, iż wnioski dotyczące stanu zdrowia psychicznego oskarżonego powstają w następstwie ścierania się poglądów i ocen wyrażanych w toku dyskusji i sporów toczonych przez biegłych psychiatrów, które finalnie przybierają postać wspólnej opinii³. Do biegłych psychiatrów zastosowanie mają przesłanki wyłączenia biegłych wskazane w art. 202 § 4 k.p.k.⁴

¹ Autor w niniejszym artykule terminem tym obejmuje również podejrzanego.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

³ K. Zgryzek, *Badanie stanu zdrowia psychicznego oskarżonego – uwagi na tle art. 202 i 203 k.p.k.*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, pod red. T. Grzegorzcyka, Warszawa 2011, s. 162.

⁴ W opinii autora ważne jest, aby między biegłymi psychiatrami nie zachodził stosunek podległości służbowej. Jak wskazano wyżej, dwóch biegłych psychiatrów powołuje się po to, by każdy z nich wyraził swoją ocenę, pogląd na stan zdrowia psychicznego badanego oskarżonego. W sytuacji, gdy między biegłymi zachodzi stosunek podległości służbowej, nie sposób powiedzieć, iż opinia została wydana przez dwóch niezależnych biegłych. Nadto stanowi to przesłankę do wnioskowania przez obrońcę oskarżonego o dopuszczenie dowodu w postaci opinii o stanie zdrowia psychicznego wydanej przez zespół nowych biegłych.

Należy zwrócić uwagę, iż przesłanką powołania biegłych psychiatrów nie jest każda wątpliwość co do stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, lecz tylko uzasadniona⁵. Opinia biegłych lekarzy psychiatrów, zgodnie z art. 202 § 5 k.p.k.⁶, winna zawierać stwierdzenia dotyczące zarówno poczytalności oskarżonego w chwili popełnienia czynu, jak i jego aktualnego stanu zdrowia psychicznego oraz zdolności do udziału w postępowaniu, a w razie potrzeby również co do konieczności orzeczenia środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym lub skierowaniem na leczenie ambulatoryjne.

Na wniosek biegłych psychiatrów do wydania opinii sąd powołuje biegłego lub biegłych innych specjalności (art. 202 § 2 k.p.k.). W § 3 tego artykułu określono obowiązek powołania biegłego lekarza seksuologa wówczas, gdy zachodzi potrzeba wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego w zakresie preferencji seksualnych. Potrzeba taka pojawia się, gdy organ procesowy nabierze uzasadnionych wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, których źródłem są wykryte preferencje seksualne. Zaburzenia te mają być oczywiście skutkiem, tudzież mają wykazywać związek z zachwianym stanem zdrowia psychicznego oskarżonego, skoro w ustawie przyjęto, iż chodzi o wydanie opinii o stanie zdrowia psychicznego w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych⁷.

W przypadku gdy wyznaczeni biegli psychiatrzy stwierdzą, iż nie są w stanie wydać opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego wyłącznie w oparciu o badanie ambulatoryjne, mogą wnioskować o przeprowadzenie obserwacji oskarżonego w zakładzie leczniczym. Ów wniosek kierują do organu, który postanowieniem powołał ich w charakterze biegłych psychiatrów. Jednakże, zgodnie z art. 203 § 2 k.p.k.⁸, merytoryczną decyzję w sprawie

⁵ Por. wyrok SN z 10 lipca 1972 r., I KR 125/72, OSNKW 1972, nr 12 poz. 196; postanowienie SN z 8 lutego 1985 r., IV KZ 21/85, OSNKW 1985, nr 9–10, poz. 79.

⁶ Należy zasygnalizować, iż ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247) przepis ten od dnia 1 lipca 2015 r. ulegnie zmianie. Otrzyma on następujące brzmienie: „Opinia biegłych powinna zawierać stwierdzenia dotyczące zarówno poczytalności oskarżonego w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i jego aktualnego stanu zdrowia psychicznego, **a zwłaszcza wskazanie, czy stan ten pozwala oskarżonemu na udział w postępowaniu i na prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny** [podkreślenie moje – W.P.], a w razie potrzeby także stwierdzenia co do okoliczności wymienionych w art. 93 k.k.”. Nowa redakcja tego przepisu jest konsekwencją zmiany art. 79 § 1 pkt 4 k.p.k., który będzie przewidywał obowiązkową obronę w przypadku, gdy znajdzie uzasadnioną wątpliwość, czy stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

⁷ K. Zgryzek, op. cit., s. 165.

⁸ Należy zwrócić uwagę, iż z dniem 1 lipca 2015 r., na skutek wejścia w życie przepisów ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw treść tego przepisu otrzyma nowe brzmienie: „O potrzebie obserwacji w zakładzie leczniczym orzeka sąd, określając miejsce i czas trwania obserwacji. W postępowaniu przygotowawczym sąd orzeka na wniosek prokuratora. Przepisy **art. 156 § 5a** [podkreślenie moje – W.P.]

umieszczenia na obserwacji w zakładzie leczniczym podejmuje zawsze sąd, który jest właściwy rzeczowo i miejscowo do rozpatrywania danej sprawy. Wniosek sporządzony przez biegłych psychiatrów winien być uzasadniony oraz powinien wskazywać na okoliczności, które zdaniem biegłych stanowią podstawę podjęcia decyzji o konieczności przeprowadzenia badań oskarżonego połączonych z obserwacją w zakładzie leczniczym⁹.

Możliwość wydania postanowienia w sprawie umieszczenia oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym uzależniona jest od spełnienia wszystkich przesłanek pozytywnych oraz braku którejkolwiek z przesłanek negatywnych. Do przesłanek pozytywnych zalicza się:

1) przedstawienie podejrzanemu zarzutu popełnienia przestępstwa, tudzież skierowanie do sądu aktu oskarżenia (art. 203 § 1 w zw. z art. 72 § 3 k.p.k.),

2) stwierdzenie przez biegłych psychiatrów konieczności przeprowadzenia obserwacji oskarżonego w zakładzie leczniczym (art. 203 § 1 k.p.k.),

3) stwierdzenie, iż materiał dowodowy zebrany w sprawie wskazuje na duże prawdopodobieństwo popełnienia przez oskarżonego zarzucanego mu czynu (art. 203 § 1 k.p.k.)¹⁰.

Kodeks postępowania karnego stanowi, iż obserwacji w zakładzie leczniczym można poddać oskarżonego, a zgodnie z treścią art. 72 § 3 k.p.k., jeżeli kodeks używa w znaczeniu ogólnym określenia „oskarżony”, odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego. Definicja legalna „podejrzanego” znajduje się w art. 72 § 1 k.p.k. i brzmi następująco: „za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego”. Oskarżonym natomiast jest osoba, przeciwko której wniesiono akt oskarże-

oraz art. 249 § 3 i 5 stosuje się odpowiednio”. Jak wynika z uzasadnienia projektu wskazanej ustawy „nie ulega wątpliwości, że umieszczenie oskarżonego w zamkniętym zakładzie leczniczym stanowi ingerencję w konstytucyjne prawo do wolności osobistej, brak jest uzasadnienia dla funkcjonowania niższego standardu procedowania w przedmiocie takiego umieszczenia niż w przypadku orzekania o pozbawieniu oskarżonego wolności poprzez jego tymczasowe aresztowanie. Ponieważ obecnie zarządzenie obserwacji psychiatrycznej może nastąpić tylko w przypadku ustalenia, iż zachodzi duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo, proponuje się, aby podejrzanego, wobec którego ma być zarządzona detencja, uzyskać dostęp do akt postępowania przygotowawczego w takim samym zakresie jak podejrzanego, wobec którego rozważana jest kwestia jego tymczasowego aresztowania”. Zmianę mającą wejść w życie należy ocenić jednoznacznie pozytywnie, gdyż zapewnia podejrzanemu dostęp do materiału dowodowego stanowiącego podstawę do wniesienia wniosku o umieszczenie go na obserwacji w zakładzie leczniczym, a w konsekwencji pozwala na sformułowanie konkretnych i szczegółowych zarzutów zawartych w środku zaskarżenia od wydanego postanowienia w tej kwestii.

⁹ E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, wyd. 5, s. 70–73.

¹⁰ K. Eichstaedt, P. Gałęcki, A. Depko, *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa w sprawach karnych*, Warszawa 2012, s. 126.

nia do sądu, a także osoba, co do której prokurator złożył wniosek o warunkowe umorzenie postępowania, o czym stanowi art. 72 § 2 k.p.k.

Wniosek o konieczności zastosowania wobec oskarżonego obserwacji w zakładzie leczniczym musi pochodzić od biegłych lekarzy psychiatrów, gdyż tylko oni posiadają specjalistyczną wiedzę w tym zakresie¹¹. To biegli podejmują decyzję, czy są w stanie wydać opinię psychiatryczną wyłącznie w oparciu o badanie ambulatoryjne, czy też niezbędne jest przeprowadzenie obserwacji. Sąd natomiast nie jest związany stanowiskiem biegłych, gdyż pomimo otrzymania ich wniosku, może nie podjąć decyzji o umieszczeniu oskarżonego na obserwacji¹². W praktyce najczęstszymi przesłankami przemawiającymi za przeprowadzeniem obserwacji są:

- wcześniejsze leczenie psychiatryczne,
- popełnienie zbrodni zabójstwa,
- brak motywu przestępstwa bądź motyw irracjonalny, trudny do określenia,
- nieodbyta służba wojskowa z uwagi na stan zdrowia psychicznego,
- ukończenie szkoły specjalnej,
- nieukończenie szkoły podstawowej¹³.

Sąd wydaje postanowienie o zastosowaniu wobec oskarżonego obserwacji w zakładzie leczniczym jedynie wówczas, gdy po przeprowadzeniu starannej analizy zgromadzonego materiału dowodowego dochodzi do wniosku, iż zachodzi duże prawdopodobieństwo sprawstwa oskarżonego. W sytuacji stosowania instytucji określonej w art. 203 § 1 k.p.k. ustawodawca wprowadził stopień uprawdopodobnienia popełnienia przestępstwa identyczny jak ten, który stosuje się w odniesieniu do środków zapobiegawczych, a w szczególności do tymczasowego aresztowania. Powyższe rozwiązanie jest z pewnością słuszne, gdyż orzeczenie wobec oskarżonego umieszczenia na obserwacji w zakładzie leczniczym wiąże się z rzeczywistym pozbawieniem wolności¹⁴. Ponadto należy pamiętać, iż należy kierować się zasadą, że w sytuacjach wątpliwych dowód taki powinien być przeprowadzony, chociaż nie należy go nadużywać¹⁵.

¹¹ Aczkolwiek w literaturze można spotkać zdanie odmienne, wskazujące, iż odstąpienie od zasady umieszczania oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym na wniosek biegłych psychiatrów w wyjątkowych sytuacjach powinno być dopuszczalne i nie może być traktowane jako naruszenie bezwzględnego zakazu. Patrz: *ibidem*, s. 132-133 i wskazana tam literatura.

¹² Wówczas, zgodnie z art. 201 k.p.k., sąd powinien powołać zespół nowych biegłych psychiatrów w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego podejrzanego w oparciu o przeprowadzone przez nich badania ambulatoryjne.

¹³ E. Żywucka-Kozłowska, K. Bronowska, *O istocie opinii psychiatrycznej w procesie karnym*, [w:] *Wybrane problemy procesu karnego i kryminalistyki*, pod red. J. Kasprzaka, B. Młodziejewskiego, Olsztyn 2010, s. 98.

¹⁴ Zob. wyrok TK z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/2006, OTK ZU 2007, nr 7A, poz. 75; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 14 listopada 2008 r., II AKz 544/08, LexPolonica nr 2067697; odmienne stanowisko zawarł Sąd Apelacyjny w Katowicach w orzeczeniu z dnia 16 maja 2002 r., II AKa 114/02, LEX nr 75089.

¹⁵ E. Samborski, *op. cit.*, s. 71.

Z ochroną wolności człowieka wiążą się przesłanki negatywne stosowania obserwacji w zakładzie leczniczym, którymi są:

1. Okoliczności sprawy wskazujące, iż sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem lub karę łagodniejszą (art. 203 § 1 w zw. z art. 259 § 2 k.p.k.).

2. Czas trwania obserwacji w zakładzie leczniczym, w przypadku gdy przewiduje się, iż przekroczy on przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania (art. 203 § 1 w zw. z art. 259 § 2 k.p.k.).

Wydaje się, iż ustawodawca trafnie sformułował powyższe przesłanki negatywne, gdyż okres badania w zakładzie leczniczym – co wiąże się z faktycznym pozbawieniem wolności oskarżonego – nie może przekroczyć długości prognozowanej kary pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia¹⁶. Badanie takie nie może mieć również miejsca, jeżeli sąd prawdopodobnie orzeknie wobec oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem, tudzież karę łagodniejszą. Oznacza to, iż w przypadku przestępstw „drobnych” sądy nie będą orzekały o zastosowaniu instytucji z art. 203 § 1 k.p.k., chyba że sam oskarżony wyrazi zgodę na poddanie się obserwacji w zakładzie leczniczym¹⁷.

Gdyby sąd wydał postanowienie o umieszczeniu oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym pomimo występowania przesłanek negatywnych, naruszone zostałyby art. 31 i 41 Konstytucji¹⁸, jak też normy prawa europejskiego, a mianowicie art. 5 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.¹⁹

¹⁶ Wynika to z zasady zaliczania na poczet kary okresu rzeczywistego pozbawienia wolności (art. 63 § 1 k.k.). Pobyt oskarżonego w zakładzie leczniczym sąd na podstawie art. 96 § 4 k.k. zalicza na poczet ewentualnie orzeczonej kary pozbawienia wolności.

¹⁷ P. Galecki, A. Florkowski, K. Bobińska, K. Eichstaedt, *Obserwacja w zakładzie leczniczym po nowelizacji artykułu 203 Kodeksu postępowania karnego*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2011, nr 20(2), s. 115–116; K. Spruś, *Obserwacja psychiatryczna po lutowej nowelizacji*. Komentarz dostępny online: Lektury elektroniczne – Prokuratura Okręgowa w Zielonej Górze <www.zielona-gora.po.gov.pl/.../1-obszermacja-psychiatryczna-po-lutowej-nowelizacji-2.doc>.

¹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

¹⁹ Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 z późn. zm. Wskazany przepis jednocześnie zawiera listę wyjątków od zagwarantowanego w EKPC prawa do wolności osobistej, są to: pozbawienie wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd; zatrzymanie lub aresztowanie w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu wykonania określonego w ustawie obowiązku; zatrzymanie lub aresztowanie w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu; pozbawienie nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodnego z prawem pozbawienia nieletniego wolności w celu postawienia go przed właściwym organem; zgodne z prawem pozbawienie wolności osoby w celu zapobieżenia szerszeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi; zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję.

Nadto podkreślenia wymaga fakt, iż badanie psychiatryczne oskarżonego, w szczególności połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym, nie jest obojętne z punktu widzenia odczuć osoby badanej, a także wpływu na psychikę tej osoby, jak również może w istotny sposób wpływać na odbiór tej osoby i jej pozycję w społeczeństwie²⁰.

Artykuł 203 § 3 k.p.k. normuje czas trwania obserwacji w zakładzie leczniczym, tzn. określa go na cztery tygodnie. Jednakże na wniosek zakładu przeprowadzającego badanie sąd może przedłużyć okres obserwacji na dalszy czas oznaczony. Łączny okres obserwacji w zakładzie leczniczym w sprawie nie może przekroczyć ośmiu tygodni.

Można wyobrazić sobie następujący stan faktyczny. Oskarżony w toku postępowania sądowego został umieszczony w zakładzie leczniczym na obserwacji na okres czterech tygodni. Po upływie wyznaczonego terminu została wydana opinia o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, którą jednakże zakwestionował obrońca oskarżonego, który zarzucił jej niepełność²¹ oraz wewnętrzną sprzeczność²² i złożył wniosek o powołanie nowych biegłych. Pomimo wezwania biegłych do złożenia opinii uzupełniającej, nie udało się wyjaśnić sprzeczności, co w konsekwencji spowodowało, iż sąd powołał nowy zespół biegłych. Po przeprowadzeniu badania ambulatoryjnego stwierdzili oni, iż nie są w stanie wydać opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego i złożyli wniosek o przeprowadzenie obserwacji oskarżonego. Sąd wydał postanowienie o umieszczeniu oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym na czas dwóch tygodni. Następnie przed upływem tego terminu biegli wystąpili z wnioskiem o przedłużenie okresu obserwacji. Sąd orzekł o przedłużeniu stosowania obserwacji oskarżonego w zakładzie leczniczym na okres dalszych dwóch tygodni. Ostatecznie została wydana opinia o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego. Tym razem opinię zakwestionował prokurator, zarzucając jej niepełność. Biegli wezwani do wydania opinii uzupełniającej nie potrafili udzielić odpowiedzi na wszystkie pytania sformułowane w posta-

²⁰ M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, *Obserwacja psychiatryczna w zakładzie leczniczym jako czynność dowodowa i środek przymusu procesowego*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej*, pod red. V. Konarskiej-Wrzošek, J. Lachowskiego, J. Wójcikiewicza, Warszawa 2010, s. 582.

²¹ Opinia jest niepełna, jeżeli nie zawiera odpowiedzi na wszystkie postawione przez organ procesowy pytania. „Opinia, aby była uznana za pełną, musi w swojej treści wskazywać w sposób chronologiczny na przeprowadzone badania oraz metody badawcze stosowane przez biegłych. Innymi słowy, treść opinii powinna odzwierciedlać czynności wykonywane przez biegłego oraz wskazywać na stosowane metody. [...] Ograniczenie się przez biegłego w opinii jedynie do sformułowania wniosków końcowych stanowiących odpowiedź na zadane biegłemu pytania sprawia, iż organ procesowy pozbawiony jest realnej możliwości oceny takiej opinii, ponieważ nie przedstawia ona toku postępowania oraz rozumowania biegłego który doprowadził go do sformułowania wniosków końcowych.” K. Eichstaedt, P. Gałęcki, A. Denko, *Metodyka...*, 137. Ponadto opinia uznawana jest za niepełną, jeżeli nie zawiera wszystkich elementów wymienionych w art. 200 § 2 k.p.k.

²² Szerzej o sprzeczności w opinii biegłych K. Zgryzek, op. cit., s. 160–164.

nowieniu o powołaniu biegłych psychiatrów. Wobec powyższego sąd powołał kolejny zespół biegłych psychiatrów. Po przeprowadzeniu badania oskarżonego w warunkach ambulatoryjnych biegli nie są w stanie wydać opinii i wnioskują o umieszczenie oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym²³.

W takiej sytuacji powstaje pewnego rodzaju pat procesowy. Pomimo powołania trzech zespołów biegłych psychiatrów oraz wykorzystania maksymalnego czasu przeznaczanego na obserwację oskarżonego w sprawie, nie udało się ustalić stanu zdrowia psychicznego oskarżonego.

Należy pamiętać, iż zgodnie z naczelną zasadą postępowania karnego ciężar dowodu spoczywa na oskarżycielu publicznym. To właśnie on winien udowodnić zaistnienie czynu wypełniającego znamiona określonego przestępstwa, sprawstwo oskarżonego oraz jego zdolność do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Zmuszony jest zatem do obalenia domniemania niewinności. Jak wynika z judykatury, istota domniemania niewinności sprowadza się do tego, że oskarżony jest w procesie karnym niewinny, a przeciwne musi mu być udowodnione, przy czym związana ściśle z domniemaniem niewinności zasada *in dubio pro reo*, zawarta w art. 5 § 2 k.p.k., nakazuje rozstrzygnąć niedające się usunąć wątpliwości na korzyść oskarżonego. Oznacza to, że udowodnienie winy oskarżonemu musi być całkowite, pewne, wolne od wątpliwości²⁴. Mając na względzie powyższe, sąd będzie zmuszony ww. wątpliwości rozstrzygnąć na korzyść oskarżonego. Sytuacja taka może doprowadzić do uniewinnienia oskarżonego na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. albo umorzenia postępowania na podstawie art. 31 § 1 k.k.²⁵ z powodu przyjęcia, iż oskarżony z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych w chwili czynu nie mógł rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem. Co więcej, sytuacja wskazana powyżej może również prowadzić do uniewinnienia oskarżonego od popełnienia zarzucanych mu czynów, jeżeli inne dowody nie wskażą na sprawstwo oskarżonego. Dlatego z punktu widzenia zarówno obrońcy, jak i samego oskarżonego przedstawiona sytuacja będzie korzystna dla oskarżonego.

Mając jednakże na uwadze art. 2 § 2 k.p.k., statuujący zasadę prawdy materialnej, należałoby rozważyć, czy wskazane powyżej rozwiązanie jest słuszne. Skoro naczelną zasadą postępowania karnego jest dążenie do poznania prawdy i dokonanie prawdziwych ustaleń faktycznych, to zastosowanie zasady domniemania niewinności i *in dubio pro reo* stanęłoby na drodze do

²³ Autor ma świadomość, iż trudno wyobrazić sobie, aby opisany stan faktyczny rzeczywiście się wydarzył, jednakże na potrzeby niniejszego opracowania wydaje się on niezbędny.

²⁴ Wyrok SN z dnia 24 lutego 1999 r., V KKN 362/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8, poz. 11; wyrok SN z dnia 28 marca 2008 r., „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych” 2008, poz. 764; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 grudnia 2011 r., II Aka 382/2011, LexPolonica nr 3911142; K. Eichstaedt, P. Gałęcki, A. Denko, *Metodyka...*, s. 134–135.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

tej prawdy. Dlatego pojawia się refleksja, czy w imię dążenia do dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych, pomimo zwrotu „w danej sprawie”, który znajduje się w art. 203 § 3 k.p.k., możliwe jest wydanie przez sąd kolejnego postanowienia (trzeciego już) o poddaniu oskarżonego obserwacji w warunkach zakładu leczniczego. Rozwiązanie takie mogłoby, lecz wcale nie musiało, umożliwić uzyskanie informacji o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, które stanowiłyby ewentualnie podstawę ustalenia stanu faktycznego sprawy, co znacznie zbliżyłoby sąd do poznania prawdy.

Jednakże, mając na względzie racjonalność ustawodawcy, nie należy próbować interpretować przepisu art. 203 § 3 k.p.k. we wskazany wyżej sposób. Prowadziłoby to bowiem do stanu sprzed nowelizacji przedmiotowej normy, dokonanej na skutek orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r., który zarzucił niezgodność tego przepisu z Konstytucją RP w zakresie, w jakim nie wskazywał maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym. Sąd, dążąc do prawdy, mógłby przedłużyć okres obserwacji na dalszy bliżej nieokreślony termin.

Sformułowana w art. 2 § 2 k.p.k. zasada prawdy materialnej wprowadza w procesie karnym wymóg opierania wszelkich rozstrzygnięć na zgodnych z prawdą ustaleniach faktycznych, przez które rozumie się ustalenia udowodnione, czyli takie, gdy w świetle przeprowadzonych dowodów fakt przeciwny dowodzonemu jest niemożliwy lub wysoce nieprawdopodobny. Obowiązek udowodnienia odnosić jednak należy tylko do ustaleń niekorzystnych dla oskarżonego, jako że on sam korzysta z domniemania niewinności, a niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na jego korzyść²⁶. Jak wynika z powyższego, zasada prawdy materialnej i zasada domniemania niewinności nie pozostają w stosunku do siebie w opozycji, lecz czasami nawet wzajemnie się uzupełniają.

Konkludując, treść przepisu art. 203 § 3 k.k. należy interpretować w sposób dosłowny i pomimo istnienia zasady prawdy materialnej nie można pozostawiać oskarżonego w niekorzystnej sytuacji procesowej, gdyż przysługują mu wszystkie gwarancje płynące z zasady domniemania niewinności oraz *in dubio pro reo*. W opisywanym powyżej stanie faktycznym sąd powinien wydać wyrok uniewinniający albo umarzający postępowanie.

²⁶ Wyrok SN z dnia 28 marca 2008 r., III KK 484/2007, LexPolonica nr 1900813.

Summary

Observation in a psychiatric facility versus the rule of material truth and the rule of the presumption of innocence

Key words: psychiatric opinion, expert in psychiatry, observation in a psychiatric facility, the rule of material truth, the rule of the presumption of innocence.

In this article the author points at basis and reasons for calling expert psychiatrists to give an opinion about a mental condition of an accused as well placing them under observation in a psychiatric facility. Special attention is paid to a period of the observation and the consequences of its ending in the aspect of the rule of material truth and the rule of the presumption of innocence.

The author holds the view that when a statutory period of observing the accused in a psychiatric facility ends, the primacy over the rule of material truth should have the rule of the presumption of innocence. As a result, the accused will be acquitted or the case will be dismissed.